Rumanz Inedit
ta' Ġużè Aquilina

Kumment ta' Oliver Friggieri

Dawn il-paġni ta' rumanz jidhru li huma l-ewwel passi fil-mixja li jitlob ir-rakkont bħala kunċett imsarraf fi stuttura ta'ġrajjiet. Hemm diġà fi ftit paragrafi ħjiel ta' żvolġiment li jidher li kellu jkun kemm morali u kemm soċjali.

L-ambjent kellu jkun dak li l-awtur innifsu jsemmi, xi rokna fl-istorja tal-ewwel snin tas-seklu għoxrin.

Ġużè Aquilina li qiegħed jibda jikteb f'dawn il-ftit paġni mhuwiex għalkollox l-istess awtur immexxi mill-ideali tal-proġett lingwistiku u letterarju li kellu jitlaħħam, kif seħħ tassew, f'*Taħt Tliet Saltniet*, xogħol li jirnexxi għaliex jilħaq l-iskop tal-awtur daqskemm ta'studjuż tal-lingwa li kienet għadha fil-proċess tal-kisba tad-dinjità kulturali sħiħa, l-aktar fil-qasam akkademiku.

Taħt Tliet Saltniet hu xogħol marbut mill-qrib mat-twelid tal-Malti fi ħdan l-Università, waqt li dawn il-paġni huma marbutin ma' fażi li ġiet wara. Madankollu, fl-isfond ta' kollox, hemm dejjem il-bżonn li tinbeda tradizzjoni ta' ħsieb u letterarjetà fl-ambjent kulturali universitarju, fejn lingwi oħrajn kienu ilhom affermati f'kull livell.

Ix-xogħol letterarju ta' Ġużè Aquilina hu dejjem imnebbaħ minn għażla etika, ta' xeħta Kattolika anke jekk hi sikwit imqiegħda f'sitwazzjonijiet relattivament ġodda u kuraġġużi għal żmienhom fil-gżira.

Huwa jinqeda dejjem bil-letteratura biex iwassal idea li għandha l-għeruq tagħha fil-ħsieb kemm morali u kemm politiku, u dawn il-paġni bikrija huma

turija oħra ta' din l-għażla, li tingħaraf minnufih fil-kuntest tan-Neo-Umaniżmu modern.

F'dan id-dawl jingħaraf kulma kiteb Ġużè Aquilina (teatru, narrattiva, saġġistika ġenerali), u l-aktar bħala ħaddiem tal-kelma Maltija li fehem li l-kelma ma tistax tikseb saħħa vera u ġustifikazzjoni dejjiema jekk mhux minħabba li hi għodda fit-twassil ta' kontenut morali.

Anke l-qari ta' dawn il-ftit paġni jissokta jseddaq il-konklużjoni li l-interess tal-awtur fil-lingwa huwa interess istruttiv u prattiku.

Kumment ta' Joseph Felice Pace

Id-dokumenti tal-Professur Ġużè li hemm fl-Arkivji Nazzjonali jippreżentaw ġabra mlewna ta' kitbiet li joffru okkażjoni biex wieħed jidħol aktar fil-fond fix-xogħol ta' persunaġġ li jista' jingħad li stabbilixxa l-istudji tal-Malti f'livell internazzjonali. Dawn jipprovdu wkoll ħafna informazzjoni fuq l-għadd kbir ta' impenji oħrajn tiegħu bħala professur fl-Università li kien kommess biex jagħti l-kontribut tiegħu lil art twelidu f'diversi oqsma tal-ħajja soċjali.

Dawn id-dokumenti, li jimlew xi 40 *box file*, ingħataw minn Aquilina lil-Librerija Nazzjonali kmieni fl-1991. Ftit snin wara kienu trasferiti għall-Arkivji Nazzjonali, x'aktarx wara suġġeriment tal-ħabib tiegħu Ġużè Cassar Pullicino li daħal biex jorganizzahom xi ftit ukoll bl-għajnuna tal-Perit Joe Ellul.

Aquilina kellu l-ħsieb li jħalli l-karti kollha tiegħu lill-Università ta' Malta. Iżda inċident żgħir, possibbilment riżultat ta' nuqqas ta' ftehim żgħir, wasslu biex jibdel fehmtu.

Meta konna se nibdew naħdmu fuq id-dizzjunarju Ingliż-Malti hu kien talab lill-Università biex tissussidja s-segretarja u tajpista tiegħu bħalma kienet għamlet għal ħafna snin meta kkompila d-dizzjunarju Malti-Ingliż. Għaddew il-ġimgħat u tħalla bla risposta definittiva. Fl-istess żmien x'aktarx li kellu xi ftit tal-pressjoni biex jgħaddi xi dokumenti lil-Librerija Nazzjonali. U ġurnata minnhom hekk għamel. Ma nafx kemm nies rawhom, naturalment ħliefi!

Meta Cassar Pullicino lesta l-organizzazzjoni preliminari tat-turrun dokumenti u karti, stedinni biex nara l-kollezzjoni. Kien f'dik l-okkażjoni li ltqajt l-ewwel darba mal-kopja ttajpjata tal-ewwel kapitlu ta' rumanz li Aquilina kien biħsiebu jikteb fis-sena 1940, ftit xhur wara r-ritorn tiegħu mill-istudji għall-Ph.D. fl-iSchool of Oriental and African Studies tal-Università ta' Londra.

Niftakar lil Cassar Pullicino jgħidli li kien il-ħsieb ta' Aquilina li jikteb "rumanz psikoloġiku", u dan ikkonfermahuli Ġużè Chetcuti li ttajpja t-test għal Aquilina.

Dan l-ewwel kapitlu jimla tmien paġni ttajpjati bi spazju singolu u jagħti indikazzjoni biżżejjed li ma kienx se jsegwi l-linji tar-rumanz storiku rebbieħ *Taħt Tliet Saltniet*, għalkemm ma jonqsux elementi ta' natura morali. Fl-istesss waqt għandna ħjiel ta' narrattiva psikoloġika billi l-protagonista mikdud mill-imħabba jidher sewwa li ma jingwalahiex ma' missieru u jinħass x'aktarx reżistenti għal tiswira istituzzjonali ta' żmienu.

Il-paragrafi tal-ftuħ jeħduna t-Teatru Rjal fil-lejla ta' jum fis-sena 1911. Tabib xurban jismu Erik Gonzaga, ta' xi disgħa u għoxrin jew tletin sena, f'daqqa waħda jibda jkanta l-arja *La donna è mobile* waqt li tkun qed tittella' l-opra *Madame Butterfly*.

Jitfgħuh 'il barra waqt li jibqa' jgedwed l-arja, jitgerbeb it-taraġ u jaqsam rasu. Jissejjaħ qassis iżda t-tabib la jkun irid iqerr u lanqas jisma' t-twissijiet tas-saċerdot.

Sadattant jasal tabib ieħor li kien student miegħu l-università, u Aquilina jieħu l-okkażjoni biex iqiegħed fl-isfond din is-sitwazzjoni drammatika u jiddeskrivi, anke jekk mingħajr wisq dettalji, uħud mill-karattri.

Erik ikun għadda minn esperjenza trawmatika. Għarustu, li baqa' jkellimha kontra r-rieda ta' missierha, mietet b'sidirha u ħallietu mkisser. Taha għax-xorb u sentejn wara li ggradwa spiċċa żżewweġ kuġina f'dik li Aquilina jiddeskrivi bħala "biċċa negozju li hu daħal għaliha bħal bniedem iddisprat li donnu jieħu pjaċir jara lilu nnifsu jegħreq 'l isfel kemm jiflaħ."

L-aħbar tar-rifjut ta' Erik li jirċievi l-assoluzzjoni ġriet bħal leħħa ta' berqa, u l-qagħda tkompli ssir drammatika meta artista tal-kabarè Ungeriża tieħdu fi ħdanha qabel ma jittieħed id-dar fejn martu, lesta biex tagħtih ħasla għal dawk li tqis bħala ħmerijiet tiegħu, jaqbadha ferħ ta' ġenn meta tara lil żewġha għaxi mimli dmija.

Hawn għandna l-ingredjenti kollha ta' rumanz interessanti, irrakkuntat b'Malti perfett li juri evoluzzjoni fuq dak ta' *Taħt Tliet Saltniet*, tant li Oliver Friggieri, meta kkummenta wara li qara l-ewwel kapitlu ta' dak li kien maħsub biex ikun żviluppat fit-tieni rumanz tal-awtur, jgħid li l-ewwel rumanz ta' Aquilina hu xogħol marbut sfiq mat-twelid tal-Malti fl-Università, filwaqt li dawn il-paġni huma marbutin ma' fażi sussegwenti. Madankollu, jgħid Friggieri, fil-qafas tal-isfond ġenerali hemm dejjem il-ħtieġa li jingħata bidu għal tradizzjoni ta' ħsieb u xejra letterarja f'ambjent ta' kultura universitarja fejn ilsna oħra kienu ilhom li affermaw ruħhom f'kull livell.

Friggieri jżid jgħid li l-ħidma letterarja ta' Ġużè Aquilina dejjem kienet imnebbħa minn għażla etika ta' xejra Kattolika, saħansitra jekk spiss titqiegħed f'sitwazzjonijiet relattivament ġodda u avangardisti għal żmienhom fil-gżira. Aquilina dejjem juża l-letteratura biex imexxi 'l quddiem idea li għandha għeruqha fil-ħsieb morali u politiku, u dawn il-paġni bikrin huma xhieda ta' din l-għażla li dlonk tingħaraf fil-kuntest modern Neo-Umanistiku.

Aquilina kien l-edukatur morali tipiku. Ma setax jikkonċepixxi kultura nieqsa minn kontenut morali. It-taħditiet popolari tiegħu fuq is-sistema tar-*Rediffusion*, miġburin f'disa' volumi bl-isem *Madwar il-Ħajja*, huma prova biżżejjed, kif huma wkoll id-drammi li kiteb.

Fil-linja tal-edukaturi tajbin kollha, il-kitbiet tiegħu kienu frott tal-kuntatt kontinwu ma' nies mis-setturi kollha tas-soċjetà.

Mhux ta' b'xejn li l-ewwel episodju ta' dan ir-rumanz jitqiegħed fit-Teatru Rjal, x'aktarx l-uniku lokal fejn is-soċjetà Maltija kollha kellha kuntatt mal-kultura. L-Irjal kien jilqa' lill-klassijiet soċjali kollha. L-għonja u dawk inqas għonja kienu jħobbu l-opra. Il-matinè ta' waranofsinhar kien jiġbed għadd sewwa ta' nies mill-irħula, ħaġa li naraha riflessa fil-programmi ta' jiem il-festi mtellgħin mill-baned tagħna.

Niftakar il-binja tat-Teatru kif kienet qabel ma ġiet ibbumbardjata f'April 1942, u niftakar ukoll x'kienu jgħiduli, ta' tifel li kont, il-ġenituri tiegħi u nannti dwar meta kienu jmorru l-Irjal fejn missieri kien kritiku tal-opra l-ewwel għall-*magazine* ta' kull ġimgħa *The Times* (mhux dik tal-lum) u mbagħad għall-*Midday News and peoples' gazette* ippubblikata mill-ħabib tiegħu Carmelo Mifsud Bonnici 'Il-Gross'. Għal snin twal din il-binja, li għal aktar minn sittin sena tħalliet imġarrfa, kienet parti essenzjali mill-ħajja Maltija.

Hekk ukoll kienet ir-rabta mal-fidi Kattolika u l-prattiċi tagħha. Ħaġa li tista' tissuġġerilek li l-episodju tar-rifjut ta' Erik li jqerr seta' kien preambolu biex wieħed jibni fuqu u bħal joħloq diskussjoni fil-qafas tal-idea ġenerali, xi drabi suġġerita minn Aquilina f'kitbiet oħra, li l-fidi, kif distinta mir-reliġjon, ma kellhiex għeruq daqstant fondi fid-demm tal-Maltin.

Fir-rigward tar-"rumanz psikoloġiku" msemmi minn Cassar Pullicino u Chetcuti, il-kuntrasti huma ovvji: il-ħajja "mħarbta" tal-avukat żagħżugħ, ix-xokk tal-laqgħa tiegħu mas-soċjetà Maltija rifless saħansitra fil-punt tal-"mewt", il-ġenitur strett, iż-żwieġ "kummerċjali" fallut, l-istudent fuq ruħu li jispiċċa tabib tal-familja, il-qassis tradizzjonalista, ix-xantusa libertina …

Hi tassew ħasra li d-dedikazzjoni totali ta' Aquilina, fil-bidu u f'nofs l-erbgħinijiet, biex iwaqqaf u jsaħħaħ il-katedra tal-Malti wassluh biex ħalla fuq l-ixkaffa proġett li tant jipprometti.

Ir-Rumanz Inedit ta' Ġużè Aquilina

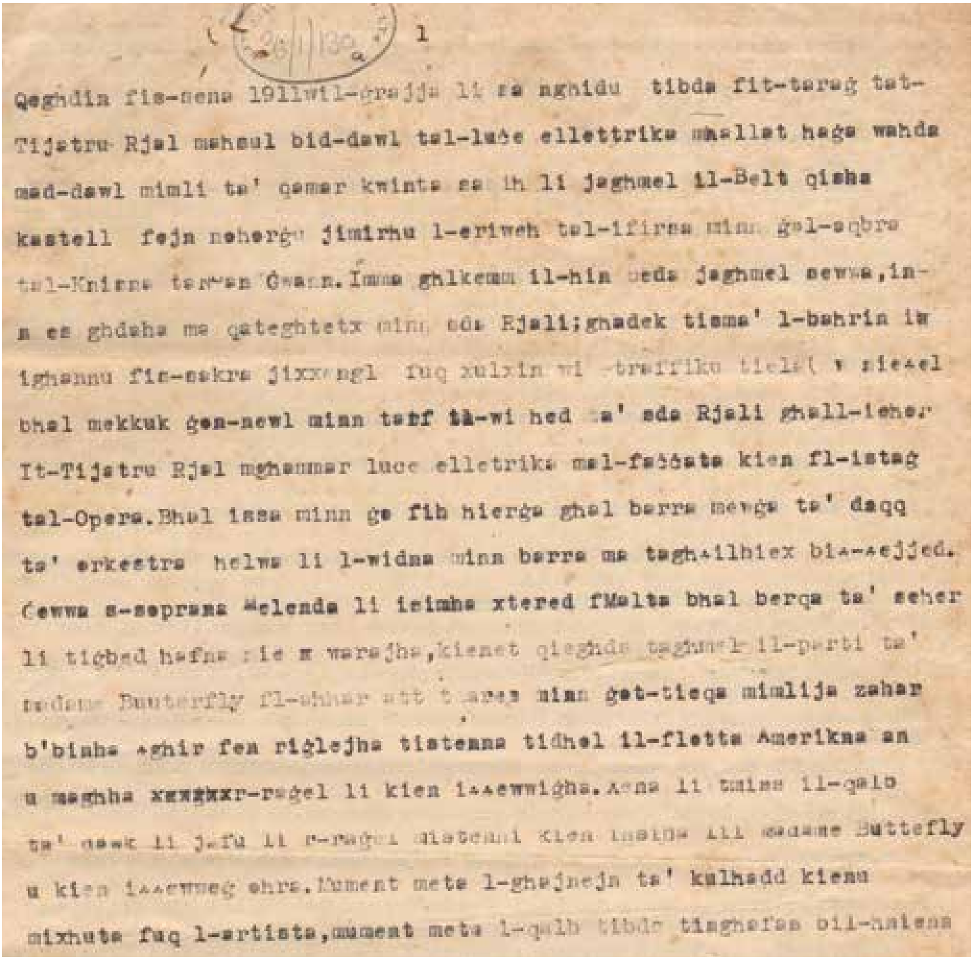

1

Qeghdin fis-sena 1911will-grajja li sa nghidu tibda fit-tarag tat-
Tijatru Rjal mahsul bid-dawl tal-lanternini elettrika mdallat hafna wahda
mad-dawl mimli ta' qamar kwinta sa ih li jaghmel il-Belt qisha
kastell fejn noħorġu jimirhu l-erwieħ tal-ifirem minn gal-aqbra
tal-Knisja ta' San Ġwann. Imma ghalkemm il-hin beda jaghmel sewwa, in-
n es ghdaha ma qateghtetx minn Strada Rjali; ghadek tisma' l-bahrin iż
ighannu fis-sakra jixxengel fuq xulxin wi t-traffiku tiegħu u sieqel
bhal mekkuk gen-newl minn tarf ta-wi hed ta' Strada Rjali ghall-iehor.
It-Tijatru Rjal mghammar luce elettrika mal-facċata kien fl-istaġ
tal-Opera. Bhal issa minn ge fih hierġa ghal barra mewġa ta' daqq
ta' orkestra helwa li l-widna minn barra ma taghżilhiex bis-sejjied.
Ġewwa s-soprana Melenda li isimha xtered f'Malta bhal berqa ta' seher
li tiġbed hafna nies warajha, kienet qieghda taghmel il-parti ta'
Madame Butterfly fl-ahhar att taras minn gat-tieqa mimlija zahar
b'binha zghir fen riġlejha tistenna tidhol il-flotta Amerikana an
u maghha xxxxxx-ragel li kien izzewwigha. Aena li tmiss il-qalb
ta' dawk li jafu li r-ragel tieghu kien insieha lil Madame Buttefly
u kien izzewweġ ohra. Mument meta l-ghajnejn ta' kulhadd kienu
mixhuta fuq l-artista, mument meta l-qalb tibda tisghafas bil-hniena

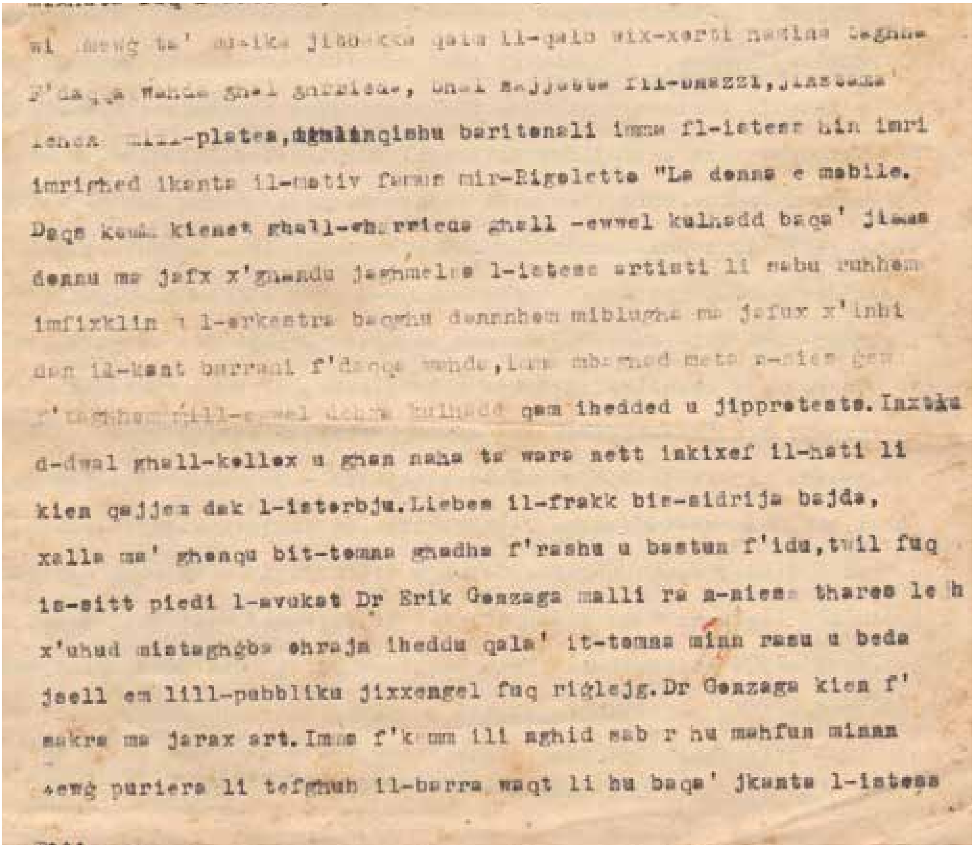

wi ... ta' muzika jinbekka qata il-qalb wix-xorti nadina tagħna
f'daqqa waħda għal għarrieda, ġieli majjuba fil-wazzi, jiżżewwa
... -platea, sema' (...)nqishu baritenali imma fl-istess ħin imri
imrieħed ikanta il-motiv famuż mir-Rigoletto "La donna e mobile.
Daqs kemm kienet għall-għarrieda għall -ewwel kulħadd baqa' jisma
donnu ma jafx x'għandu jagħmel. L-istess artisti li sabu ruħhom
imfixklin u l-orkestra baqgħu donnhom mibluħa ma jafux x'inhi
dan il-kant barrani f'daqqa waħda, imma mbagħad meta n-nies għ...
f'daqqhom fill-ewwel daqqa kulħadd qam iħedded u jipprotesta. Inxtehd
d-dwal għall-kollox u għan naħa ta wara nett inkixef il-ħati li
kien qajjem dak l-interbju. Liebes il-frakk bis-sidrija bajda,
xalla ma' għonqu bit-tomna għadha f'rasha u bastun f'idu, twil fuq
is-sitt piedi l-avukat Dr Erik Gonzaga malli ra n-nies tħares lejh
x'uħud mistagħġba oħrajn iheddu qala' it-tomna minn rasu u beda
jsellem lill-pubbliku jixxengel fuq riġlejh. Dr Gonzaga kien f'
sakra ma jarax art. Imma f'kemm ili ngħid sabar hu maħfun minn
żewġ purtiera li telgħuh il-barra waqt li hu baqa' jkanta l-istess

2

mit-Rigoletto li semmejna. Dr Gonzaga mbagħad ma jiflaħx iżomm fuq riġlejh sab ruħu waħda mitfugħ lejn bil-herra lejn it-tarag u xurban u sterdut igedwed b'ħjiel mit-Rigoletto ħabat minżel waħdu; imma mbilli riġlejh kienu marru tfixkel mat-tieni targa, ħabat l-ikutell ta' moħħu u baqa mimdud fl-art bid-demm niezel ma dahru ixappap is-xalla bajda li kienet tiksilu għonqu. Il-mogħoħa lil Dr Gonzaga dennha gabitu f'sensih għal ftit tal-ħin u beda jokrob u jitlob l-għajnuna. Lanaq il-pulizija tal-għassa, ingabru n-nies u wara ftit wasal it-tabib Muscat li daħlu malajr għalih it-tijatru.

Dr Muscat u Dr Gonzaga kienu ħbieb, studenti fl-istess żmien u għalhekk kienu ilhom jafu lil xulxin. Immedikah mill-ewwel li seta' bil-mezzi żgħejkna li kisbulu. "Xi ġralek Erik il-lejla" saqsih Dr Muscat "ma kentx f'sikktek?. Kellna x'inkwiet?

Imma Dr Gonzaga li għal ftit tal-ħin kien ħabat jiġi f'sensih raġa beda jgerger fil-kliem. It-tabib newwlu l-polz, tbażża' u ornalu s-sagramenti jekk jista' jkun qabel idaħħluh fl-ambulanza għax jekk iċċaqalquh kien hemm il-biża' li jibqa' mejjet. Dr Gonzaga jhewden fl-idejat baqa' jagħraf lil ħabibu Muscat. Fit-taqlib ħabat jerġa' jiġi f'sensih u mbagħad qabad id it-tabib Muscat għafsiehielu, u biesielu. Kont qatt tebser? temtem minn taħt ilsienu? U quddiem għajnejn it-tabib Muscat reġgħew feġġew dawk is-snin meta kienu

għandhom studenti flimkien, f'żewġ fakultajiet diversi wa għal tabib u l-ieħor għall-avukat imma fl-istess kera u ħob+ u sikkin. Imma ErikĠrrw wara t-tfajliet flimkien, idd ivertew flimkien, sa siefru Ruma flimkien. Erik kien minn dejjem daqxejn meħhu fuq il-werqa, u mat-tfajliet mhux serju wisq. Kien niftaħar li l-imħabba għalih kienet avventura, l-kaċċa ta' tifla sabiħa--erbat ijiem namur, passiġati għad-dawl tal-qamar fuq is-sur ta Santa Luċija jew mat-triq ta' Marsamxett iskella fil-ġnien tal-Milerda imbagħad kien jixba' u jerġa' jaqbad band'oħra, jikser il-qalb will-paċi ta' ħafna xebbiet li kienu jendħu bis-serjeta, iġamma' l-pass+lji tal-imħabba bit-taljan li kien jiktbilhom fl-imħabba u l-ittri li kien jirċevi minn għandhom jinnamra w jibdel sa ma qagħdlu l-laqam ta"farfett" u hu ma kienx jiddejjaq b'dan il-laqam imma kien jiftaħar li jixraqlu għax bħal farfett mhux warda waħda tista' żżommu imma ġnien sħiħ. Kien qalb qawwija li ma kienx jaf iħobb għat tul u mħabba f'nofs miegħalih li ma kien sser jit+ewweġ qatt. Imma darba waħda xeħet għajnejh fuq tfajla ħew nelwa minn afisha u mill-safa u mlissija tas-sbatax, ħass qalbha tqanqlu

3

thabat bix tkellimhas l-imhabba iżjed hraxet fih ghax bata biex wasal
sa flahhar kellimha, qabadha u ghal ewwel darba f'hajtu lanqas qatt
ghaddiela l-ickem heleb li ghandu jibdilha mhux biss imma ghal ewwel
darba wkoll kien hu li beda jibża' li titilqu bi. Tkellmu w th-bbu,
iltaqghu wahedhom u Erik ghal ewwel darba ukoll ittrattaha bhala haga
qaddisha li wiehed inares lejha w jitlob quddiemha imma le ma jmissha.
Darba xxxdahal fil-kuritur tal-Universita' jsaffar,il-bidell isikktu
ghalxeja u ghalxeja ihedda li jirrapportah l-ufficcju ghax Erik ried
jibqa' jsaffar u jitsattatra.Lil habibu Muscat biss kien fada mieghu
li dik in-nhar kien xxxxxxxxxxbies l-ewwel darba lil Mimi'u li Mimi
ghal ewwel darba xehtet dirghajha rqaq tisthajjilhom ifuhu bh l xew+
wadiet ma ghonqu waqt li b'xuftejha fuq fommu xuxitha xxxxxxxxxx twila
nhallitilha u thabblit ma wiċċu.Imma Erik li tant ittajta bl-imhabba
kellu jiehu l-martirju ghaliha.Il-familja tieghu, l-aktar missieru,
jaghmel ghal flus wil-bini,*amilu iebes ma ridux jehodha,ghax fqira,
u mhix tal-kondizzjoni taghhom imbarra dan"ommha ma kellhiex isem
tajjeb man-nies" u bint id-debba l-gerreja kien ighidlu,kekk ma tinux
l-ewwel is-sena tieghu l-gejja.Erik kien jindanna meta jisma l-mahbuba
tieghu paragunata vilgarment "id-debba" u ghal dak il-hin kien ihoss
li kwazi jonghod lil missieru.Dwar omm Mimi kullma nata' jinghad

hu li bhal hafna minn nies li jafu li huma sbieh kienet daqxejn fuq
tagħha imma ħadd ma kellu ħila jemmnel u jipprova akkuża serja fuq
ġisimha. Id-dar bdewlu x-xenati. Erik webbes rasu u bejnu w bejn missieru
bdiet ġeerr u serja---missier u iben kienu qishom żewġ barranin ma
jafulux, tista' tgħid jobogħdu lil xulxin. Imma missier Erik ix-xorti
għenitu. Mimiwaqgħet b'sidirha, tbeilet bħal warda li tinqata' minn
fuq iz-zokk u mietet. Erik kellu genn ta' skwiet u diżappuntament f'qalb
ma dennu wehhalha f'qalbu li kien sehitilu missieru bit-tgħajjir wil-
ċċiaditti tiegħi u għal ewwel darba tebaż għax-xorb.
Darba xorab kemm felah l-istonku tiegħu wir-rettur tal-Universita
keċċieh il barra mill-Universita' għal xahar. Darb'oħra xorob hafna
nar id-dar ta' missieru meta dan kien barra u fis-sakra tax-xorb
farrak u kisser kemm għamara u fajjenza ġietu taht idejh. Drabi oħra
meta ma kienx ikun fis-sakra kien jinghalaq wahdu f'kamartu bl-itrat
tal-mahbuba u jinki u jolfaq kien jinstam' isejjah b'qalb maqsuma
l-isem ta' Mimi.

Missier Erik ha dehxa jarah lil ibnu f'dan l-istat. Haseb biex
jgharrsux
jara jae wqux "halli jinqabar u ma jhallix lil din l-imbierka ta'
Mimi tchedlu rasu. Erik wara li mititlu t-tifla wahda li habb,
qisu lupu mnehsat wara ugigh kbir, ghal ewwel darba qagħd għar-ried
ta' missieru u tgharras lil kugintu Melita. Kugintu u mhix, kerha jew
sabiha ghalih xerta--it-tifla wahda li kien ghadu jista jhbb lili h
hima mill-qaba kienet Mimi biss.

Melita kienet bint zijuh in-nuccar Gustu, ma tghidilhiex kerha imma
Erik kien jaf li hu kien gharrsu lilha biex il-gid tal-familja
ma jixteredx u jibqa' dejjem ghandhom. Din l-gharusija kienet ghal
Erik bicca negozju li hu dahal ghaliha bhal bniedem id-disprat
li dannu jiesu ojatir jara lilu nnifsu jegħreq lisfel kemm jiflah.
U zzewweg ma Melita sena wara li ha l-lawrja imma l-ebda mhabba
ohra ma setghet tghatti l-qabar fejn kien ghad hemm il-fdal tat-
tkejkna Mimi'.
Dawn it-tifkiriet kollha ghaddew minn mohh it-tabib Muscat f lehha
ta' berqa li f'daqqa wahda xehtet dawl qawwi fuq it-tragedja tal-
habib tieghu.
Sa dan il-hin in-nies ingemgha bdiet tiftah biex ighaddi Dun Frans
li kien wasal bi -ucejt tal-grizma f'idejh.
Dun Frans kien qa ssis zghir, ghadu hiereg mis-seminaru wil-
hsieb tad-dinja kien ghad tghallmu biss mill kotba tal-morali imma

qatt ma kien ghadu gie wiċċ imb-wiċċ-wiċċ magħha.
Bil-heġġa ta' appostlu li sab fejn jaqdi l-Mulej Alla tiegħu,wa
warrab bil-ħlewwa s-n ea li kien hemm tħares,tħaxxa fuq it-tabib Gonzaga u talbu rież iqerr.Imma Dun Frans baqa' miblugħ xħin l-avukat dawwar wiċċu s-naħa l-oħra,jokrob,biex ma jħarsax lejh. "Dr Gonzagafuq qalbi jkelli agħaidlek li int ħbatt rasek ħesin wisq wit-tabib Muscat talabni naqsik jekk tridx tqerr?
Dr Gonzaga dawwar wiċċ-u lejh u"Mur minn hawn" qallu b'karba"ma għandix meħħ iaqerr".
U Dun Frans ma qatax qalbu."Dr Gonzaga"dan ta' issa hu mument wieħed.L-etrasta' għalina tibda malli nagħalqu għajnejna u meta tibda ma tispiċċax.Dr Gonzaga jkellek ħaiena minnek innifsek.Inal ftit ġa fik u ara x'inti tagħmel.Ħallini nkellemk ċar mhux biex inweġġgħek.It-tabib Muscat qalbu naqtagħa minn ħajtek u jiba' li meta jiaqalquk billi ħbatt moħħok sewwa inti tibqa' mejjet.
It-tabib ma weġibx.Imbagħad Dun Frans nifxul xiegħel bih qisu qiegħed ixiegħel b'missieru u "Dr Gonzaga" qallu"jien inħobbok

Ma rridx sorok indannat?---Dr Gonzaga, Dr Gonzaga ghix wara dil-hajja wkoll. Indem, qerr u tqarben.
Dr Gonzaga baqa ma tkellem xejn wis-skiet tieghu kien juri li ma riedx jaf bi qrar.

Dun Frans infixel, ghaliex ma jistax jifhem kif wiehed fl-ahhar tal-hajja jaghzel b'demmu biered li jindanna ruhu u mhux ghal ftit snin imma ghal dejjem---ugigh f'nar qalb ix-xjaten ghal dejjem ta' dejjem. Din l-ewwel dahxa li ha Dun Frans fl-appostolat tieghu.
Qabel kien jahseb li hafna jidinbu imma kulhadd jibza' mill-infern jekk mhux ghall-imhabba t'Alla ghall-imhabba tieghu nnifsu. Imma Dr Gonzaga f'xifer il-mewt ma weriex biza' tal-qilla t'Alla. Kasserju u ikrah, hasseb Dun Frans bejnu w bejn ruhu u l-ghada fil-quddiesa kiellu jpatti bit-talb ghal dan it-tkasbir l Alla.
Imma ma qatax qalbu. Jekk jew hekk ighidulu jqerr--jaghmel patti mal-Halliq biex meta jidhol fid-dinja tal-erwieh ma jsibx ruhu ma dawk li jghaddu snienhom bl-ugigh u l-ghadab u jisthu m-merrieghu li sawwrithom mil-guf li welidhom.
"Dr Gonzaga hija, li ma kienx il-gid ta'r-ruh tieghek ma kontx naqbad niffittak. Hemm Alla, hemm genna, imma hemm infern ukoll. Malli tighti l-ahhar nifs ruhek tmur fil-post il-wiehed jew fl-iehor; jekk tqerr u tindem jekk mhux il-genna mill-ewwel fil-Purgatorju sa

ma ruhek tissaffa mit-tabe li l-htija ,ahfura thalli fir-ruh. Imma jekk tmur l-Infern...,hasin ghalik. Nirien u tbatija li twahhax tifnik li mohhna ma jistax jistħajjel u gisimna bis-sahha tieghu fid-dinja biex ma ghandux hila jbati. Dr Gonzaga gib quddiem ghajnek li inti ser tibda tkun taf dan bl-esperjenza tieghek minn hawn u ftit hin iehor. U zomm f'mohhok li fid-dinja l-ohra ma ssibx iehor , bhali li jitolbok tindem. Il-kontijiet ikunu maghluqa. Jibqa' jsir il-hlas sa l-inqas tlitt habbiet."

"Inqerr meta afieq!" wiegeb Dr Gonzaga fil-waqt li giamu ngibed b'weġgha kbira. Dan Frans hasseb li messlu qalbu. Qam bil-wieqfa minn fejn kien, sejjah lil Dr Mascat li kien twarrab mal-folla biex ihalluh fil-liberta, fissirlu li Dr Gonzaga ma riedx iqerr u li fl-ahhar kien wieghdu li jqerr la jfieq u li ghaldaqstekk kien obbligu tal-koxjenza taghhom li jgagħluh jifhem li ma kienx hemm tama ta' hajja. Dr Mascat fehem, tbaxxa fuq il-habib tieghu Dr Gonzaga u bil-hlewwa imma minghajr ma hallielu dubbji f'rasu qallu li ma kellux zmien wisq x'jghix u l-ahjar iqerr u jaghmel

u jissewwa ma' Alla. (6)

Dr Gonzaga baqa' iebes u fl-ahhar indejjaq dar fuq Dun Frans u "feja taf li hemm infern?"qallu bil-herra.Hallini.Ma rridx inqerr.Jekk dak li ghidtli hu minnu nissogra. Il-hajja li ghext ga kienet infern. L-aqwa tkompli s-saha l-ohra."U siket fil-waqt li fetah halqu ndennen denna anifs ser ismula.

Dun Frans infixel,ghajnejh leqqew bid-dmugh.Wiċċu li kieku wiehed seta jaro h fid-daw kien sfar bla lewn.Ghaddas rasu u telaq.

L-ahbar li Dr Gonzaga kien kellu l-qassis minn fejnu ghalkemm qalulu li kien fl-ahhar ta' hajjtu xterdet u l-erwieh it-tajba tkexkxu. Malli xterdet ix-xnigha li Dr Gonzaga ma riedx iqerr bdew il-kummenti u xi hadd qal "Hekk il-hajja hekk il-mewt" u haddiehor"il-hajja hasina bhal xibka li ghasfur jithabbel fiha.Mhux la kemm tohrog minn ha langas ki tkun trid".Wil-komment w l- skandlu kibru meta mara li kulhadd kien jaf li mhix ta' Dr Gonzaga qasmet il-folla u telqet tiġri ghal hdejh. Kienet tfajla taxi hamas ghoxrin, barranija,liebsa ilbies li kien anri li hi artistia.Kienet Ungeriza,helwa hafna mill-wiċċ artista tal-cabart,li hafna kienu jafuha tpoġġi ma' Dr Gonzaga fil-kafe Premier. "Erik caro,chi ti ha fatto del male! amore mio....il tuo bel viso rosso di saagne calde...amico mi fai pena---soffri molto ...u bisitu u hadnitu maghha qisha mignuna hekk li t-tabib kellu jaqlaghha minn hieghu mhabba l-periklu tat-taqliq.

Dr Erik reha idejh f'idejha,ghajnejh dessi f'ghajnejha,jghidilha beja karba w ehra mugugh"Flora cara,mi sento morire...i fiori,ti son piaciuti i fiori che ti ho comprato...flora come sei bella...sai somigli ad una ragazza che morta....l'amavo tanto era cosi affetuosa...

In-nies xejn ma fehmet minn dan id-djalegu biss qamu protesti kontra l-Ungeriża li kienet ser tkun il-htija tat-telfien tieghu fl-ahhar ta' hajtu.U x'uhud kienu ser jaghmlu ghaliha sa ma dahlet il-pulizija,errbet lill -Ungeriża minn fejnu, ferrxet in-nies.

It-tabib Muscat hares lejn l-orlogg u "dal hin appik biex tasal l-ambulanza qal"ghax bil kemm ma mexxhiex ga waslet."

Imma ftit minuti wara lahqet l-ambulanza,erbgha minn nies qabdu fil-morid li malli dagalquh inxtehet ghal mejjet dennu tah hass hażin, u rikkbuh gewwa.

Hemm u jdahhluh l-Ungeriża qabdet tibki w tixxenja trid tidhol mieghu.

Il-pulizija kellhom jagaw il-forza fuqha biex ma jhalluhiex tinxtehet

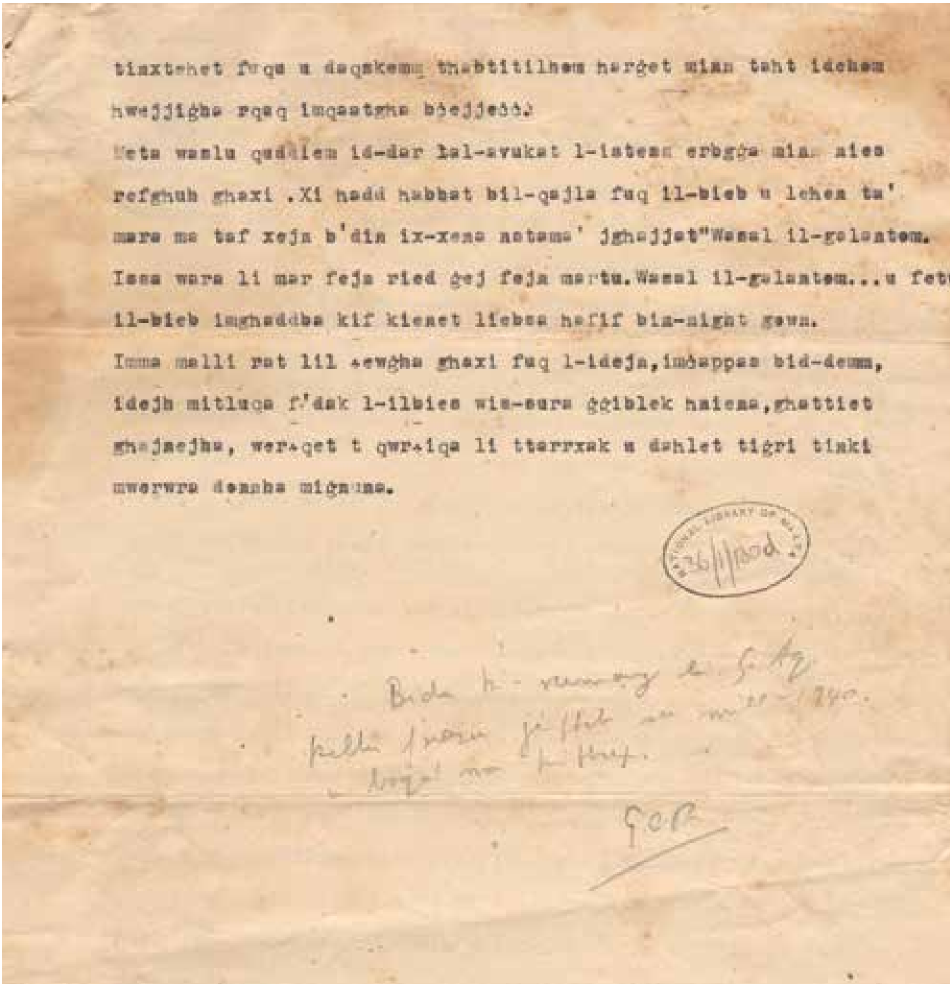
tiaxtehet fuqa u daqskemm thabtitilhom harget minn taht idejhom hwejjigha rqaq imqaxtgha bicejjeti.

Meta waslu quddiem id-dar tal-avukat l-istess erbgha min nies refghuh ghaxi .Xi hadd habbat bil-qajla fuq il-bieb u lehen ta' mara ma taf xejn b'din ix-xena nstema' jghajjat"Wasal il-galantom. Issa wara li mar feja ried gej feja mertu.Wasal il-galantom...u fet il-bieb imghaddba kif kienet liebsa hafif bin-night gawn.

Imma malli rat lil sewgha ghaxi fuq l-ideja,imdappas bid-demm, idejh mitluqa f'dak l-ilbies wis-sura gcieblek hmiema,ghattiet ghajnejha, werzqet t qwrziqa li ttarrxak u dahlet tigri tinki mwerwra demmha migmuma.

NATIONAL LIBRARY OF MALTA

(G. AQUILINA)

KORRISPONDENZA VARJA ecc.

L-Ewwel Kapitlu ta' rumanz mibdi fl-1940 li baqa' ma nkitibx.

Proposta ghal "Malta Cultural Society" - Ittri lil G. Aquilina minn ghand niesu ((1938-1939) - Mr. D. Kay (Macmillan Ltd) - Prof. A.S. Tritton - Ittra lil-T.O.M. dwar il-Librerija t'Ghawdex - Principal Ifor Evans - Mr. W. Adams - Sir Ralph (?) - J.P. Vassallo (Dir. of Education) - Letter (draft) to Dr. P. Boffa dated 16th August 1944 declining to enter active politics - Mabel Strickland.

NATIONAL LIBRARY OF MALTA
36/1/130